

MUZEJSKI VJESNIK 4

GLASILO MUZEJA

SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

**MUZEJSKI VJESNIK
GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE
HRVATSKE**

(Čakovec, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Trakošćan,
Varaždin, Varaždinske Toplice i Virje)

UREDNIŠTVO

Marina Šimek (glavni i odgovorni urednik), Darko Sačić (tehnički
urednik), Miroslav Klemm, Dragutin Feletar, Marijan Špoljar, Branimir Šimek

Muzejski vjesnik izlazi povremeno, a najmanje jednom godišnje.
Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Časopis solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

NAKLADNIK

Gradski muzej Varaždin

ZA NAKLADNIKA

Jasna Tomičić

TISAK

NIŠRO Varaždin, naklada 800 komada

BROJ 4 — VELJAČA 1981.

GOD. IV.

Za sadržaj priloga odgovaraju autori

SADRŽAJ

MUZEOLŠKA PITANJA I PROBLEMATIKA	Str.
— Zorko Marković: Nekoliko opaski uz »Praistoriju jugo slavenskih zemalja« (I-III)	3
— Franjo Horvatić: Uređivanje spomen parka na »Danici«	6
— Marijan Špoljar: Suvremena koncepcija muzeja i galerija	9
STRUČNI ČLANCI	
— Zoran Homen: Novo nalazište lasinjske kulture u Bukovju kraj Križevaca	15
— Zoran Homen: Novi nalazi na Kalniku	19
— Marina Šimek: Arheološki lokalitet Varaždin — Brezje. Rezultati rekognosciranja tokom 1980. godine	25
— Zorko Marković: Arheološka iskapanja Muzeja grada Koprivnice 1970 — 1980.	33
— Marina Šimek: Arheologija varaždinskog kraja — Bibliografija	40
— Tomislav Đurić: Stanje srednjovjekovnih gradina u sjeverozapadnoj Hrvatskoj	49
— Ante E. Brlić: U Međimurju i Varaždinu 1975.	57
— Vlado Srimšek: Križevčanki na trgu	59
— Vladimir Kalšan: Agrarna reforma u Međimurju	65
— Smiljana Petr-Marčec: Zadruga Višnjjić, selo Globočec br. 118 kod Ludbrega	69
— Ljubica Ramušćak: Pokladni običaji u Međimurju	73
— Ljubica Ramušćak: Međimurski sušači sira	77
— Libuše Kašpar: U posjeti Berberima	79
VIJESTI	
— Petar Levar i Mato Dominković: Naše akcije u 1980. godini	87
— Petar Petrićec i Martin Matišin: Vijesti iz Zavičajnog muzeja Virje	88
— Dragutin Feletar: Koprivničkih osam knjiga	89
— Libuše Kašpar: Etnografske izložbe Gradskog muzeja Varaždin i Muzeja Varaždinske Toplice u 1980. godini	91
AKCIJE	
— pripremili Marina Šimek i Miroslav Klemen	95
PRILOG	
— diskusije sa okruglog stola »Suvremena koncepcija muzeja i galerija« održanog u Koprivnici — pripremio Marijan Špoljar	107

AUTORSKI INDEKS

.....	5, 6, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 31, 37, 38, 42, 48, 50, 63, 99, 110, 111;
BAUER, ANTUN	67;
BREZOVEC, DRAGUTIN	101, 102;
DUBRAVEC, EDDA	103;
ĐURIĆ, TOMISLAV	61, 64, 65, 66, 68, 69;
FILIĆ, KREŠIMIR	46;
FULIR, MIROSLAV	39, 43, 47, 49, 55;
IVEKOVIĆ, VESNA	112, 114;
JAGAČIĆ, TOMISLAV	28;
KRONAST, BORIS	104;
MILER, ĐURĐA	115;
PEČORNIK, NIKOLA	7;
PIHLER, LUJO	1, 3, 13;
RATKOVIĆ, BORIS	88;
SLUNJSKI, ŽELJKO	86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94;
ŠIMEK, MARINA	100, 105, 106, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124;
ŠOŠTARIĆ, CVIJETKO	107;
VRTULEK, FRANJO	62, 70, 85, 95, 98, 108, 109, 125, 126;
VUKOVIĆ, MARJAN	96, 97;
VUKOVIĆ, STJEPAN	2, 4, 8, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 44, 45, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84;

Tomislav Đurić, Varaždin

STANJE SREDNJOVJEKOVNIH GRADINA U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ

U »Muzejskom vjesniku« br. od 1980. godine dat je prikaz stanja nekih kulturno-povijesnih spomenika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, koji se odnosio uglavnom na stare dvorce i kurije ili spomenike koji se nalaze u neposrednoj blizini ili u samim urbanima središ-

tima toga kraja. Međutim, ovom prilikom prikazali bi stanje srednjovjekovnih gradina u brdskim predjelima sjeverozapadne Hrvatske, koji su manje dostupni i prema tome, manje je podataka o njihovom trenutnom stanju.

BELA (PUSTA BELA)

Iznad ceste što spaja Belu s Podrutama, na vrhu s kojeg oko saže do susjednog Grebengrada s jedne strane, a na drugu stranu prema Dravi i Mađarskoj, nalaze se još uvijek ostaci srednjovjekovne tvrđave Bela, koju su držali crkveni redovi — templari i ivanovci. Tvrđava je kontrolirala ovaj strateško važan prolaz i nalazila se u funkciji sve do 1481. godine, kada je napuštena zbog požara koji je uništio građevinu. I tako se ove godine upravo navršilo pola milenija, kako su zidine Bele ostale prepuštene vremenu. Unatoč toga, još uvijek su vidljivi ostaci tvrđave. Sačuvano je nešto obrambenih zidova i dio ulazne kule. Središnji dio grada potpuno je zatrpan. Gusta šikara, žbunje i povijuše potpuno su skrili gradinu, a prilično je zarastao i prilazni puteljak, tako da je prilaz Beli najprikladniji u vrijeme izvan vegetacije. Svojevremeno je bila pokrenuta akcija od strane škole u Beloj da se zidine očiste od raslinstva, ali se nikada nije dobila suglasnost od Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.

Kroz sva ova stoljeća, zidovi Bele stršali su iznad šumske vegetacije, dok se život nastavio dolje uz cestu u novim dvorcima Bele. Zbog lakšeg određivanja imena, napušteni grad Bela prozvan je u narodu »Pusta Bela«, što je ušlo i u literaturu kao oznaka ovog srednjovjekovnog grada. Povijesni značaj Puste Bele sastoji se u tome, što je ova fortifikacija dugo vremena bila upravno središte ovog dijela glasovitog vranskog priorata, pa su gotovo svi kasniji priori nosili naslov — de Bela. Kada bi se ova ruševina zaštitila samo u tolikoj mjeri, da se spriječi rastakanje njenih zidina od korjena vegetacije, mogli bi se njeni ostaci sačuvati za još koje naredno stoljeće i nadolazeće generacije.

ČANJEVO

O utvrdi Čanjevo, iznad istoimenog sela na cesti Breznica—Križevci, ima vrlo malo podataka. Vrsni poznavatelj starih zdanja ovog kraja — Đuro Szabo, spominje tvrđavu Čanjevo tek u jednoj rečenici. Veoma prikladan položaj utvrde i relativno velika površina koju zauzimaju još i danas ostaci tvrđave, govori, da se radi o fortifikaciji koja je morala imati prilično veliki značaj u lancu obram-

benih gradova na padinama Kalnika usmjerenih prema savskoj dolini odakle je stoljećima prijetila turska opasnost. Prestankom turskih prijetnji i tvrđava Čanjevo gubi svoju važnost, jer se neposredno ispod stjenovitog brda na kojem se tvrđava nalazila, podiže krajem XVII. st. barokna kurija. Stanovnici sela Čanjevo nazivaju brdo na kojem je stara utvrda »Gradski vrt«, a još je živo sjećanje na ostatke malog jezera unutar zidova tvrđave, koje se punilo vodom što je dolazila iskopanim kanaličem od izvora sa susjednog povišeg brda. Kanalič je zatrpan, ali izvor još postoji.

Od tvrđave ostala su samo dva zida kule, koja je bila usmjerena prema sjeveroistoku, te dio obrambenog zida na podnožju brda s iste strane. I ovdje je vegetacija sakrila ostatke tvrđave, koja je u donosu na ostale gradine ovog dijela Hrvatske najmanje sačuvana.

CUKOVEC

Prema dosadašnjim istraživanjima na području sjeverozapadne Hrvatske može se ustvrditi da je utvrda Cukovec kraj Margečana jedina relativno dobro sačuvana rana srednjovjekovna fortifikacija, koja je kao suhozidina mogla nastati u ilirsko ili eventualno u rano hrvatsko doba. Prilikom istraživanja Cukovca, koji se podiže na dominantnom vrhu iznad ceste Margečan-Stažnjevec, na visini od oko 300 metara, utvrđeni su obrambeni zidovi u dužini od oko stotinu metara, koji se od kule u luku približavaju jedan drugom i završavaju kod predjela zvanog »Stolac«. Ostaci zidova u potpunosti su vidljivi, a mjestimično su sačuvani i do visine od 1 metra. Najbolje je očuvana ulazna kula, čija dva zida strše u visini od gotovo dva metra.

Da je riječ o zaista rano-srednjovjekovnom zdanju ukazuje navedeni sistem gradnje — sistem suhozidine i prema mišljenju našeg glasovitog paleontologa pok. Stjepana Vukovića, koji je istraživao Cukovec, te arheologa prof. Šarića, radi se zaista o ranom srednjovjekovnom zdanju. Ono je služilo bilo za zaštitu žitelja toga kraja od nadolazećih rimskih legija ili su se starosjedioci štitili od Avara ili Slavena. Isto tako, Cukovec je mogao poslužiti kao vojnička postaja za nadgledanje prolaza strateški zanimljivom cestom uz dolinu rijeke Bednje.

GREBENGRAD

Najveća gradina na ovom području svakako je Grebengrad, koji je podignut na obrocima Ivančice, ispod vrha Lubenjaka. Nažalost i ova je utvrda u vrlo lošem stanju i prepuštena propadanju.

Potrebno je istaknuti činjenicu, da se na podnožju gradine, podiže i razvija veliko planinarsko-turističko naselje, te da ovo područje posjeti godišnje nekoliko tisuća planinara i drugih izletnika. Velika je to društvena snaga, a općina Novi Marof, na čijem se području Grebengrad nalazi, ima razumijevanja za razvoj navedenog središta. Međutim, Grebengrad, koji je bio glavna privlačna točka i motiv oko kojeg se razvijao planinarski i izletnički turizam, ostao je po strani. I ako se tako nastavi, koja naredna generacija će se pitati, gdje su te ruševine i zašto je nestao osnovni sadržaj zbog kojeg je to bilo sve i pokrenuto. Od ogromnog kompleksa svake godine sve je manje ostataka. A treba imati na umu, da je ova gradina bila podijeljena na tri djela, da je imala kapelicu, te da je bila najduže nastavana od svih zagorskih gradina — od 1209. kada se spominje prvi puta, pa sve do kraja XVII. stoljeća kada su ga vlasnici Erdody napustili i oko 1710. godine uselili u novi dvorac u Novom Marofu.

Za očuvanje ostataka utvrde, kod Grebengrada postoje zaista najbolji uvjeti s obzirom na navedeno rekreativno središte, pa bi pojednostavljenjem administrativno-financijskih problema uz planinarske akcije i dobru volju općine N. Marof ova najveća zagorska utvrda mogla ostati sačuvana sa stanjem u osamdesetim godinama našeg stoljeća.

KAMENICA

Na ulazu u lepoglavsku dolinu od strane Ravne gore, nalazio se u XIV. stoljeću (a sigurno i ranije) peterokutni kaštel Kamenica. Ovaj grad spominje se u jednoj darovnici kralja Sigismunda. Međutim, već 1463. godine ovaj kaštel se pretvara u ruševinu. I nakon pet stoljeća rušenja i odvlačenja materijala, od starog kaštela ipak su sačuvani izvjesni ostaci — dio kutnog zida (brid nekadašnje kule) 2x4 metra i ostaci obrambenih zidova oko kaštela, teško vidljivih ispod vegetacije. Kada je već Kamenica dočekala i naše vrijeme, mogla bi se zbog svjedočanstva prošlosti i starosti samog naselja Kamenica, sačuvati od daljnjeg propadanja čišćenjem vegetacije.

KOMAR

Po svemu sudeći u nizu fortifikacija ovog dijela Hrvatske, pored Varaždina, nalazio se u neposrednoj blizini Drave, kraj sela Družbinac, grad Komar. U literaturi nije puno rečeno o ovom gradu, koji je bio utvrda reda Pavlina i o kojem je među žiteljima okolnih sela i do danas ostala sačuvana legenda o »bijelim fratrima« koji su u velikim hambarima čuvali pšenicu. Od toga je i nastala izvedenica od Kamer-majer Komar. Sigurno je, da je utvrda postojala

još 1591. godine. Sto je do ovog vremena ostalo sačuvano od staroga Komara? Vrlo su dobro sačuvani opkopi, a pronalazi se i obilje materijala, prvenstveno keramike koja datira iz kraja XVI. ili početka XVII. st. I konfiguracija tla ukazuje na nekadašnje postojanje velikog grada, a u obitelji Vinceković, koja posjeduje oranicu na tom tlu, pričaju da se čuje tutnjava ispod konjskih kopita prilikom oranja ili prolaza tim područjem. To ukazuje na postojanje šupljina ispod zarušenih zidova, koje je sada pokrila zemlja. Inače, ime Komar proširilo se kasnije na imanje kojeg su vlasnici u XVIII. stoljeću postali grofovi Draškovići, a kasnije Bombellesi.

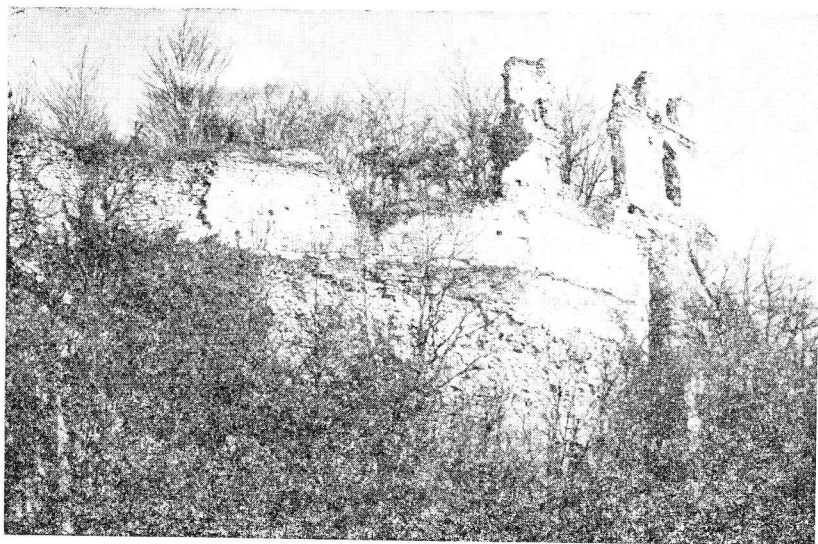
KNEGINEC (GORNJI)

Primjer sela Kneginca Gornjeg u kojem je sačuvana, a odnedavno i obnovljena posljednja kula nekadašnjeg velikog grada, najbolje potvrđuje mišljenje, da se složnim nastojanjem mogu spasiti i stari spomenici koji su već bili osuđeni na propast. Kula u Knevincu bila je na rubu propasti. Složila se Mjesna zajednica, općina Varaždin i vrijedne ruke stanovnika Knevincu, pa je bez puno buke, administriranja i kompliciranja, ruka domaćeg seljaka, radnika, zidara i tesara, dalo kuli stari izgled i novu funkciju. Kula je iskorištena za društvene svrhe, postala je ukras i znamenitost sela, a ujedno sačuvala uspomenu na kralja Andriju koji se u Knevinečkom gradu nalazio zatočen od 1200 do 1204. g. Zbog usluga u njegovom zatočeništvu od strane Varaždinaca, podijelio je Andrija gradu Varaždinu status slobodnog i kraljevskog grada 1209. g. (vodeći računa o uspostavljanju ravnoteže s feudalcima). Inače, stari grad Knevinec bio je velika gradina s obrambenim zidovima i s tri kule, a podignut je u XII. st.

VINICA

Na području općine Varaždin, ovo je najveća srednjovjekovna utvrda i po svojem izgledu slična je bila utvrdi Veliki Tabor, ali nažalost nije dijelila istu sudbinu. Sada je to kompleks brojnih ruševina — kula, zidina, unutrašnje palače i drugo. Prema opisu iz 1568. godine grad Vinica imao je nad ulaznim vratima branič-kulu, zatim središnji dio grada s palačom, a posebno se isticao toranj sa satom i zvonom. Danas se još na ostacima prvoga kata naziru vrlo lijepo tesane konzole. Vegetacija je potpuno obrasla grad, a njegov inače vrlo lijepi i dominantni položaj narušava ružna arhitektura modernih vikendica koje su se približile gradu na domak od nekoliko desetina metara. Inače, utvrda se prvi puta spominje 1353. godine, a valja posebno istaknuti, da je u tom gradu živio glasoviti

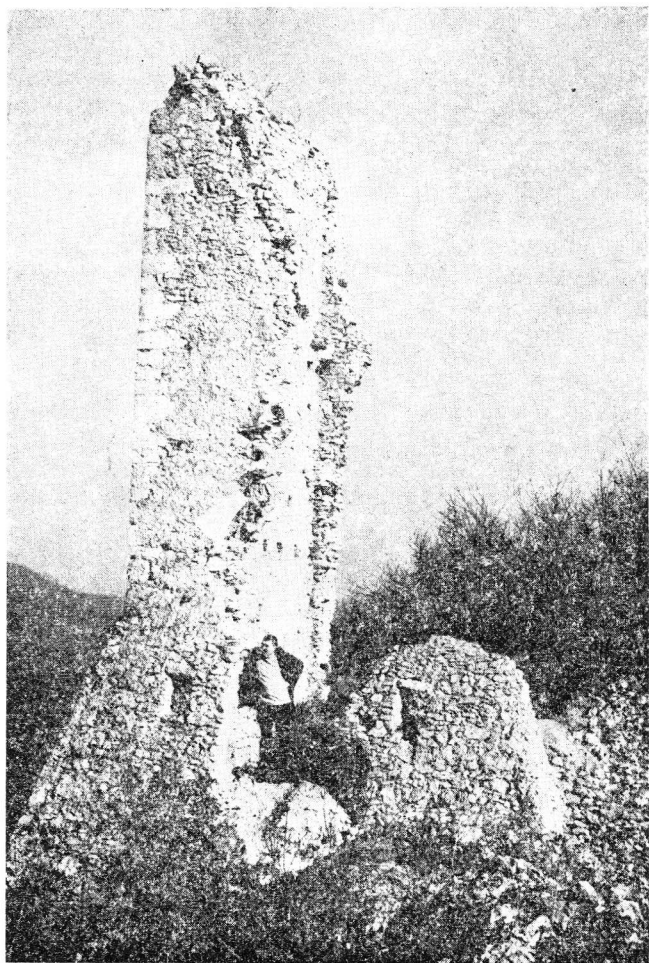
povjesničar i ugarski propalatin u XVI. st. — Nikola Isthwany. Poznato je njegovo povijesno djelo u kojem opisuje povijesne događaje u kraljevini od 1490. do 1608. godine. Umro je u viničkoj utvrdi 1615. godine i sahranjen je u današnjoj župnoj crkvi u Vinici.

Ostaci grada Vinice datiraju iz XIV st.

MALI KALNIK (BARBARA)

Na zapadnim izdancima Kalnika na teško pristupačnoj klisuri nestaje pod utjecajem vremena još jedna srednjovjekovna gradina — Mali Kalnik ili kako ga narod zove »Barbara« (zbog nekadašnje kapelice sv. Barbare koja se nalazila u sklopu grada). Grad se spominje u prvoj polovici XIII. stoljeća kao vlasništvo župana od Moravča. Najprikladniji prilaz utvrde je od Gornje Rijeke sa ceste Breznica-Križevci. Utvrda je imala nepravilni polukružni oblik s jakom ulaznom četverokutnom kulom na dva kata. Od te kule nastao je sačuvan nešto bolje sjeverni zid, te dijelovi zida prema istoku i zapadu, dok je južni zid potpuno zarušen. Rušenjem kule prilično je zatrpan i njen donji kat. Obrambeni zidovi u potpunosti su zarušeni. Zarušavanje sjevernog i najviše dijela kule i dalje se na-

Ostatak glavne kule Malog Kalnika iz XIII st.

stavlja. Vrlo lijepa slika grada što se uočava sa spomenute ceste ubrzo će nestati, pa će se tako i »Barbara« ubrzo pretvoriti u hrpu kamenja.

I na kraju, da zaključimo. Od devet ovdje navedenih srednjovjekovnih gradova na krajnjem sjeverozapadu Hrvatske, nalazi se osam više nego u teškom stanju. Jednom je nestao gotovo svaki trag (Komar), tri grada su na tom putu (Cukovec, Čanjevo i Kamenica). Četiri gradine bi se još mogle koliko-toliko spasiti, da se prekinu njihovo intenzivno zarušavanje (Pusta Bela, Vinica, Mali Kalnik i Grebengrad), dok je samo *jedna* (barem sačuvani ostatak) gradina (Kneginec) obnovljena. Ovom stanju treba još pridodati i situaciju ostalih gradova na širem području sjeverozapadne Hrvatske, na potezu Kalnik-Maceljska gora, sjeverno od Zagreba i Medvednice, od Velikog Kalnika do Cesargrada, gdje cijeli niz starih gradova nestaje. O tome vjerojatno u idućem broju »Muzejskog vjesnika«.

LITERATURA:

ĐURO SZABO: Sredovječni gradovi Hrvatske i Slavonije; Zagreb — 1920.

ĐURIĆ-FELETAR: Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske, Čakovec, 1971. god.